

**1596. ÉVI TERVEZET EGY, A DNYEPEREN
FELÁLLÍTANDÓ FLOTTÁRÓL***

A XVI. és XVII. század folyamán pápák, uralkodók, diplomáták, politikusok, tudósok és szerzetesek készítettek terveket arra, hogyan lehetne az Oszmán Birodalom fővárosát elfoglalni, és ezzel együtt kiűzni a hitetleneket Európából.¹ Egy Konstantinápoly elleni támadás tervét, és ennek feltételezett költségeit foglalta össze az a szakvélemény is, amelyet 1596 júliusának utolsó napján a prágai Udvari Haditanácshoz Laurenzius Reuttenberger nyújtott be. A továbbiakban ennek az iratnak a tartalmát ismertetem és röviden elemzem.²

Ki volt Laurenzius Reuttenberger?

Az irat készítőjének kilétére sajnos csak a javaslat alapján következtethetünk. Saját állítása szerint sok évet tartózkodott Kelet-Európában, és az ottani országokat, Litvániát, Poroszországot, Lengyelországot és Moszkóviát jól megismerte. Emellett utazásai révén az ezek déli határáról a Fekete-tengerig elnyúló Vadmezőket (Gyikoje polje) is jól ismerte. Az általa leírtak alapján látni fogjuk, hogy ez megfelelt a valóságnak, hiszen nagyon pontos értesülésekkel rendelkezett a vidék politikai, geográfiai és hidrológiai viszonyairól.

Szintén saját állítása alapján tudjuk, hogy katonaként szolgált, ami magyarázatot adhat arra, hogyan járhatott be ilyen messzi vidékeket. A korszakban egyáltalán nem számított egyedi jelenségnek, hogy zsoldosok a biztos fizetés és a préda reményében szülőföldjüktől távol, valamely uralkodó hadseregébe álltak.

Reuttenberger prágai tartózkodása, illetve a javaslat beadása idején már nem számíthatott fiatalembernek. Erre enged következtetni, hogy igen bőséges, sok év alatt felhalmozódott tapasztalattal rendelkezett Kelet-Európáról. Másrészt állítása szerint nagyatyja, III. Frigyes császár (II. Rudolf üknagyszülője) szolgálatában állott, aki több mint egy évszázaddal korábban, 1493-ban halt meg.

A prágai udvarba a császár iránti hű szeretete és német származása vezette, ám szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy nem a helyi német dialektusban írta meg beadványát, amelyet először szóban adhatott elő, s uralkodói parancsra vetett papírra. A szövegben használt egyik szó, valamint az alapján, hogy éveket élt, illetve állt katonai szolgálatban e vidéken, feltételezhető, hogy lengyelül is beszélt.

---

* A munkámban felhasznált iratot a Collegium Hungaricum 2008. évi ösztöndíjasaként tártam fel.

¹ *Bóka* 1983. 83–101. o.; *Sz. Jónás* 1983. 109–110. o.; *Varga* 1998. 216–222. o.; Báthory István oszmánellenes terveivel kapcsolatban: *R. Várkonyi* 1978. 181. o.; *Bóka* 1983. 90. o.; *Niederkmorn* 1993. 87. o.; *Horn* 2002. 82–97. o.; *Oborni* 2002. 42. o.; A Nicolaus Gablmann által 1595. április 14-i dátummal papírra vetett tervezet: Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Allgemeine Akten Hungarica. Fasc.:127. Fol.: 47r-48v.; *Bagi* 2006. 71–90. o.

² Az irat jelzete: Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Prager Hofkriegsratsakten. №. 4.

A terv

Az irat szerzőjének elképzelése szerint egy 100 gályából álló hajóhadat kellene építeni a Dnyeszteren, amely mintegy 50 000 embert szállítva rátörhetne Konstantinápolyra, amelyet felégetnének és kifoszthatnának, ahogy az alkalom adná, és ezzel minden kétséget kizáróan nagy rémületet okoznának az Oszmán Birodalomban. Majd dolga végeztével az armada útját tovább folytathatná a Dunán.

A javaslatban részletesen kifejti szerzője, hogyan képzei el a hajóhad felállítását. Reutenberger azt kérte mindenekelőtt, hogy az uralkodó egy bölcs és megbízható embert, aki esetleg ismerője a világnak és jártas a mérnöki tudományokban is, kegyesen adjon mellé. Ezt a személyt aztán ő minden olyan titkába bevezetné, ami a hajóhad titkos felállításához szükséges.

Tervei szerint a gályákat jól és elég nagyra lehet megépíteni, hogy mindegyik 500 embert vihessen. Számításai szerint egy-egy hajónak ezért 260 láb hosszúnak, 30 láb szélesnek, 20 láb magasnak kellett lenni, hogy két oldalán 30–30 evezőpad elférjen.

A hajóhad felállításának tervezett költségei

A gályákhoz szükséges épületfa biztosítására a Dnyeper mentén elterülő erdőségek szolgálnának. Ezért a császárnak tárgyalnia kellene a lengyel királlyal, hogy az építőanyagot ingyen és szabadon adja. Minden egyéb pedig, ami fontos lehet az armada felállításához Danzigból, Rigából, vagy Moszkvából beszerezhető.

Reutenberger egy igen pontos és tételes listát is összeírt a hajóépítéshez szükséges javakról, és azok áráról. Eszerint minden gályához 200 tölgyből való aljfa kell. A két oldalhoz 40 és a padlóhoz 60. Utóbbihoz és a hátul megépítendő kajüthöz, valamint a hajók előmunkálataihoz további 60 aljfa lesz szükség. A pallók 65 láb hosszúak és 2 láb szélesek legyenek. Áruk darabonként 27 krajcárba rúgott, ami 100 galya esetén 9000 forintot jelentett.

A hajók mindegyikéhez 90 görbepfa is kellett, ami darabonként 15 krajcárba került, összesen tehát ez az összeg 2250 forintot tett ki. Még további 30 gerendára a fedélzet alatt volt szükség, amelyek mindegyike darabonként 30 krajcárba rúgott. Így 100 galya esetén ez 1500 forintot tett ki.

Minden hajóra egy árboc is kellett, aminek 2 forint volt az ára, ez tehát összesen 200 forint költséggel járt. A gályák mozgatásához evezőkre is szükség volt, hajónként 60-ra, összesen 6000-re. Reutenberger azt is tanácsolta, hogy kétezret tartalékba helyezzenek. Az evezők darabja 25 krajcárba került, így összesen 3333 forint 20 krajcárba rúgott. A teljes hajóhad felállításához szükséges faanyag és az evezők összesen 16 083 forint és 20 krajcárba kerültek volna az udvarnak.

Hasonló alaposággal járt el a szerző a szükséges vaseszközökkel kapcsolatban is. Számításai szerint egy-egy hajó összeállításához összesen 445 vaskapocsra volt szükség, amelyek összköltsége 17 800 forintot tett ki. Az árbocokhoz és az előütésekhez szolgáló szegekre 3000 forintot szánt. A hajók biztonságos kikötéséhez számításai szerint 200 horgony kellett, amelyek ára elérte a 6000 forintot.

Mindezen költségekhez hozzájárult a kötélzet, a vitorla, és a tömőanyagnak használt kender ára, amely 100 gálya esetén 18 000 forintra rúgott. Reuttenberger felhívta a figyelmet, hogy utóbbi két alapanyagot az élelemmel együtt Moszkóviából megkaphatja a császár, és ily módon talán 18 000 forintot meg is spórolhatna. A hajó réseinek betömésére minden gályára 20 forint értékű szurkot és kátrányt is kellene venni, melyek elérte 2000 forintot. A szerző kalkulációja szerint a 100 gálya megépítése tehát 62 883 forintba és 20 krajcárba került volna. Reuttenberger a hajóhad megépítésére 600 ács és mintegy 1000 napszamos 25 heti munkáját elegendőnek tartotta. Előbbieket Danzigban, Königsbergben, Hamburgban, Lübeckben és Rigában kellett felfogadni, hiszen a környéken itt voltak található hajóépítésben jártas mesteremberek. Elképzelése szerint az ácsoknak hetente 2, míg a napszamosoknak 1 forint járt volna. Így a munka összköltsége 55 000 forintra rúgott kalkulációja szerint.

Összesen tehát 117 863 forintba és 20 krajcárba került volna az egész hajóhad felállítása, amelyhez ha hozzávesszük az 50 000 katonát, még akkor is olcsóbb – érvelt a szerző –, mint a magyarországi hadjárat egy-egy évi költsége.

A császárnak az volna a legjobb – folytatta a költségekkel kapcsolatos eszmefuttatásait Reuttenberger –, ha az építésre szánt pénzt egy istenfélő emberre bízna, aki mind a beszerzett javakat, mind pedig a munkásokat időben kifizetné. Ebben az esetben a száz gálya két éven belül elkészülhetne: az első évben megtennék a szükséges előkészületeket és beszereznék az építőanyagokat. A másodikban megépítenék az armadát.

A hajóhad felszerelése és katonasága

A szerző konkrét elképzelésekkel rendelkezett a gályák felszereléséről is. Véleménye szerint egy-egy hajóra 7 ágyút, előre 3-at, a két oldalra pedig kettőt-kettőt kellene elhelyezni. Ezek beszerzésére igen kalandos ötlettel állt elő. Feltételezte, hogy a kozákoknak mindenkor van 200 öntött ágyújuk, amit ők készséggel át is fognak adni. A moszkvaiak is a császár nagy barátai, és sok löveggel rendelkeznek többek között Livóniában is, amelyek között sok a vasból készült és ráadásul ezeket soha nem is használták, így kétségtelenül bármikor tudnak 100-at adni.³

III. Zsigmond lengyel királynak szintén sok vas ágyúja van Svédországban. Ezeket a gályákon használni lehetne, hiszen nekik ez felesleges – vélte Reuttenberger, így minden bizonnyal kölcsön is adnak ezek közül százat. Hasonlóképpen a poroszok is sok ágyúval rendelkeznek, amelyeket még a keresztény Báthory István lengyel király ellen használták. Mindezek mellett a kereskedőktől is lehetne kölcsönkérni hajóra való vas ágyúkat, arra az egy évre, amíg a háború tartani fog, s talán a győzelem öröme erre elég fizetség lesz számukra.

---

³ 1590 telén az orosz csapatok Livóniába törtek, hogy a IV. (Rettegett) Iván uralkodása alatt elveszített területeket visszafoglalják. A kezdeti sikerek után azonban Narva erődítményével nem bírt a Borisz Godunov vezette sereg. A svéd–orosz fegyverszünet értelmében Koporje és Ivangorod újra a cár fennhatósága alá került. A következő évben svéd sereg támadt Novgorodra és Pszkovra, valamint ezzel egy időben egy jelentősebb krími tatár had jelent meg Moszkva alatt. A háborút végül 1595 májusában a Tjavzinóban (Teusinában, ma Észtország) megkötött béke zárta le. *Heller* 2000. 172. o.

A szerző arra az eshetőségre is gondolt, ha mégsem sikerülne megfelelő számú fém-
ből készült löveget beszerezni. Ebben az esetben vas abronccsal összefogott fa ágyúkat
kell használni szükségből – vélekedett –, ami 8 vagy 10 alkalommal is képes löni. A lő-
port és a golyókat pedig a kozákok zsákmányából, valamint Lengyelországból vásárolva
lehetne biztosítani.

Reuttenberger meglátása szerint a hajóhadra a legalkalmasabb katonák a kozákok
volnának, amelyekhez hasonló vitéz népet nem találhat az ember sehol. A moszkvai
uralkodónál több mint 20 000 szolgál közülük, s ezek szoros kapcsolatban vannak a
zaporozsjeiekkal és valószínűleg szívesen állnának a császár szolgálatába. A szerző úgy
vélte, hogy emellett a cár maga is adna még 7 vagy 8000 fegyverest. Hasonlóan a litvá-
nok és lengyelek, adhatnak 20 000 embert, akik hasonló harcértéket képviselnek, mint az
előbb említettek és kevés zsoldal is beérik. A tapasztalt, kipróbált kozákoknak azonban
muszáj lesz valamivel több havi fizetést adni – vélekedett a szerző. Egy-egy gályára 500
főt fogadnának fel, akiket két egyenlő létszámú csapatba osztottak volna be. Ez 240 köz-
vitézt és 10 parancsnokot jelentett. A tervzet szerint minden evezőhöz 4 embernek kel-
lett leülnie, a két csapat tehát felváltva evezett volna. Reuttenberger szerint azonban nem
csupán katonákra és kozákokra lesz szükség, hanem Danzigból, Königsbergből, és Rigá-
ból toborzott, hajózásban járatos emberekre is.

A hajóhad előtt álló nehézségek megoldására tett javaslatok

Reuttenberger vélhetően saját tapasztalatai alapján is tisztában volt a Dnyeperen való
hajózás nehézségeivel. Ezek közül elsőként a folyóban található zuhogókat (érdekes, hogy
a lengyel Progi szót használja erre a szövegben állandóan) és köveket említette meg. Attól
tartott, hogy javaslatát ezekre hivatkozva, mondván, a gályák nem tudnak biztonságban ha-
józni ezek miatt, el fogják utasítani. Ezzel szemben úgy vélte, hogy alacsony vízállásnál a
meder kikotrásával ez a probléma talán megoldható lenne. Amikor pedig a vízszint újra
magas (olykor két és fél öl is) a kiürített hajók ezeken a helyeken is tovább tudnak haladni.
A mederkotrás feladatát a kozákokra vagy a cserkeszekre gondolta osztani. Számítása sze-
rint ez a császárnak 7 vagy 8000 forintjába került volna, ugyanis csak 12 zuhogót ismert,
amelyeket 2 hónap leforgása alatt, amikor a víz alacsony, meg is lehet csinálni.

Előfordulhat, hogy a lengyel király nem járulna hozzá ehhez, mert ezeket természetes
védműnek tekintik, amelyek megakadályozzák az oszmán portyázókat abban, hogy a
Dnyeperen hajózzanak. A szerző szerint erre azt lehet válaszolni, hogy egyáltalán nem
kívánják teljesen kikotorni a medret, hanem csak annyira, hogy a gályák egyszer üresen
átmehessenek itt, s nem is térnek vissza, hanem a Dunára fognak áthajózni.

A következő hajózást nehezítő tényezőnek Reuttenberger azt tartotta, ha az oszmán
katonaság elsáncolja magát a folyó mentén, vagy egy hajóhadat küldenek ellenük. Erre
megoldásként javasolta, hogy amennyire csak lehet, a gályákat titokban építsék, s még
húsvét előtt induljanak a hadjáratra, így az ellenfél nem tud felkészülni és ellenállni.

Harmadik nehezítő tényezőként a tatárok közbelépését említette meg, akik eddig is ki-
használva a keresztény uralkodók egymás elleni viszályait, nagy nyomorúságot és szenved-
ést hoztak Volhíniára, Podóliára és a moszkvai államra. Tudomása szerint a magyaror-
szági, lengyelországi és Moszkva elleni rabló hadjáratokban két horda, a nogajok és krími

tatárok vesznek részt, akik összesen 160 000 fegyverest tudnak csatasorba állítani.⁴ Az ő semlegesítésüket úgy képzelte el, hogy előbbieket a cár katonái, utóbbiakat III. Zsigmond hadserege támadná meg, s még azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy legyőzésük után az Oszmán Birodalom elleni háborúban is alkalmazni lehetne őket.

Mennyiben tekinthetjük Reuttenberger javaslatainak pontjait realitásnak és értesüléseit megbízhatónak?

Első kérdésként az iratot elolvasva az merül fel az emberben, mennyire tarthatjuk realitásnak azt, hogy egy Dnyeperen lehajózó flotta megtámadhatja Konstantinápolyt? A folyó déli szakasza mentén élő zaporozsjei vagy szabad kozákok a korszakban az oszmán és a tatár portyák megbosszulására általában összefogva indultak tengeri portyáikra. A min-tegy 60 láb hosszú, 12 láb széles, 8 láb mély, 2 kormánylapáttal és 20–30 evezővel felszerelt bárkáik állítólag 36–40 óra alatt átszelték a Fekete-tengert, nagy riadalmat okozva Szinope vagy Konstantinápoly térségében. Hárs- vagy fűzfából ácsolt lélekvesztőiket a nyílt vízben alig lehetett észlelni, hiszen csak 2 és fél lábnyira emelkedtek a vízszint fölé. Egy-egy portyában 80–100 hajó vett részt, mindegyike 50–70 kozákot szállított, akik lőport, lőszerszámokat és kevéske ételvitte magukkal.⁵ Reuttenberger tehát ezekből a (sikeres) kozák portyákból meríthette ötletét, hogy egy Dnyeperen felállított hajóhad a siker reményében támadhatna az Oszmán Birodalom fővárosa ellen. Az sem elképzelhetetlen, hogy ezekről nem csak hallott, hanem egyikében-másikban részt is vett. Legalábbis erre enged következtetni, hogy ismerte a folyó alsó szakaszát, az ottani erdőségeket és zuhogókat. Utóbbiak számát is jól tudta. Ezek a természeti akadályok fontos szerepet játszottak a kozákok életében, hiszen a Zaporozsje szó magyarul azt jelenti, hogy a zuhogók mögötti ország.⁶

A dnyeperi armada felállításához a császárnak mind a kozákok, mind a Rzeczospolita, mind pedig a cár támogatását el kellett volna nyernie. Adódik a kérdés, hogy ez mennyire lett volna kivitelezhető? Kezdjük elsőként a kozákokkal. II. Rudolf udvara és a Vad mezőkön élő szabad katonaközösség között a kapcsolat 1594 elején jött létre. Ekkor érkezett Prágába egy bizonyos Stanislaus Khlopicki, aki a kozákok vezetőjének adta ki magát, s 8–10 000 fős segítséget ajánlott fel a császárnak. II. Rudolf ezt el is fogadta, s Erich Lassota személyében követséget küldött a Szecsbe, hogy tájékozódjon a lehetőségekről, s a magával vitt 8000 arannyal fogadja fel a kozákokat. A küldött tárgyalt is a zaporozsjei kozák atamánal, Mikoszinskivel annak a lehetőségéről, hogy vezessenek hadjáratot Moldvába azért, hogy támogassák az ottani vajda szembefordulását az Oszmán Birodalommal. Ez azonban nem valósult meg, bár jelezték a császári követnek, hogy a kozákság nagyobb zsoldért fejében kész II. Rudolf szolgálatába szegődni. Erich Lassota tárgyalásai négy igen fontos eredménnyel jártak a prágai udvar számára. Egyrészt kiderült, hogy Khlopicki nem hetman, s prágai útjára saját elhatározásból és nem

---

⁴ A krími tatárok és a Kis Nogaj Horda együttműködéséről lásd: *Ivanics* 1994. passim.; *Ivanics* 2004. 151–163. o.

⁵ *Gebei* 1999. 69–82. o.; *Heller* 2000. 166. o.; *Plokhly* 2001. 19–20. o.; *Gebei* 2006. 153–168. o.; *Gebei* 2007. 96–97. o.; *Witzenrath* 2007. 36–37. o.

⁶ *Niederhorn* 1993. 476. o.; *Heller* 2000. 166. o.; *Plokhly* 2001. 16–20. o.; *Gebei* 2007. 96. o.

megbízásból vállalkozott. Másrészt az is világos lett a számára, hogy a beígért 8–10 000 fegyverforgatóval szemben csak körülbelül a fele áll rendelkezésre. Lassota jelentésében négy indok alapján is úgy érezte, hogy felfogadásuk igen célszerű, hiszen egyrészt a háború az Oszmán Birodalommal biztosan el fog húzódni, s ilyen harcedzett katonaságra mindig szükség lehet. Másrészt a kozákok jó része értett a tűzfegyverek, ágyúk használatához. Harmadrészt általuk Moszkva is könnyebben nyújthat a császárnak konkrét katonai segítséget. Végül zsoldba fogadásukkal meg lehet akadályozni, hogy a Habsburg-ellenes politikát folytató Jan Zamoyski lengyel kancellár oldalára álljanak.⁷

VIII. Kelemen pápa oszmánellenes ligaterveiben is igen jelentős szerepet játszottak a kozákok. A Szentszék ugyanis, hasonlóan a prágai udvarhoz, önálló katonai egységként kezelte őket. A pápa által kiküldött dalmát származású legátus, Aleksander Komulović – Khlopicki prágai útjával közel egy időben – megegyezett Mikolaj Jazlowiecki sniatyni starostával, a regisztrált kozákok vezetőjével, hogy 10 000 arany fejében katonái tatár területeket pusztítanak, s Moldva és Havasalföld vajdáit állandó nyomás alatt tartják, hogy meg ne szegjék a császárnak tett esküjüket. A Kúria terve azonban kudarcba fulladt, mivel a felfogadott csapatok jelentős része már útközben elszökött. Ezzel szemben 1594 októberének végén egy 12 000 fős szabad kozákokból álló had Semen Nalevajko, valamint zaporozsjeiekből Loboda atamán vezetésével Moldvába tört, s a II. Rudolffal kötött szövetsége ellenére a tatárokkal és az Oszmán Birodalommal együttműködő Áron vajdát rákényszerítette, hogy immáron nyíltan addigi hűbérura ellen forduljon. 1594 és 1595 telén a moldvai vajda a kozákság támogatásával egy sor Duna menti erősséget hódított meg.⁸

A császári hadvezetés kettős szerepet szánt a kozákoknak a tizenöt éves háború folyamán. Egyrészt a krími tatár csapatok mozgásának akadályozását, valamint a Dnyeszter környéki török kikötők állandó zaklatását várta el tőlük. Másrészt a magyarországi hadszíntéren is be kívánta vetni kisebb egységeiket, mivel – ahogyan azt Prepostváry Bálint egri kapitány 1595 januárjában Mátyás főhercegnek írott javaslatából kiderül – a tatár lovasok elleni harcra a kozákok a legalkalmasabbak hasonló harcmódoruk miatt.⁹ Az első egységek már Esztergom 1595. évi ostromában is részt vettek a harcokban, s a XVII. század elején mind a felső-magyarországi, mind a Kanizsa környéki hadszíntéren feltűntek egységeik az uralkodó szolgálatában.¹⁰ Megállapítható tehát, hogy Reuttenberger terve a kozákok felfogadására, segítség nyújtására nem pusztán képzelete szüleményének tekinthető, hiszen egy már létező és a háború folyamán fennmaradt kapcsolat hatékonyabb kihasználására tett javaslatot.

Annak ellenére, hogy VIII. Kelemen pápa oszmánellenes ligaterveiben az egész keresztény Európára kiterjedő szövetség keleti szárnyán mind a Rzeczpospolita, mind a cár támogatásával számolt, ez a valóságban az első esetben egyáltalán nem, a másodiknál pedig csak alkalomszerűen, és akkor is csak jelképesen, gesztusszerűen valósult meg. A Lengyel–Litván Királyság bel- és külpolitikáját meghatározó Jan Zamoyski kancellár és az általa vezetett köznemesség egy esetleges oszmánellenes Habsburg szövetség legfőbb

⁷ Lassota utazásáról: HZC 1975.; *Ivanics* 2005. 291–293. o.; *Niederkorn* 1996. 84. o.

⁸ *Niederkorn* 1993. 70–102., 478–479. o.; *Niederkorn* 1996. 84.o.; *Ivanics* 2005. 291. o.

⁹ *Ivanics* 2005. 293. o.

¹⁰ Esztergom ostromára vonatkozóan lásd: *Bagi* 1998. 23. o.; *Ivanics* 2005. 293–295. o.

kerékkötőjének számított. Mindennek ellenére az 1595. évi krakkói és az 1596. évi varsói szejm tárgyalásainak alkalmával úgy tűnt, hogy ő és a király is kész támogatni egy oszmánellenes katonai szövetség tervét. A lengyel udvarba küldött pápai nunciusoknak és Habsburg követeknek azonban csatlakozniuk kellett, hiszen Zamoyskinak esze ágában sem volt egyrészt felrúgni a Portával – angol közvetítés segítségével – az 1591-ben újra meg erősített békét. Másrészt III. Zsigmond Habsburg-barát politikájának (Habsburg Annával 1592-ben házasságra lépett) térnyerését sem kívánta, hiszen 1589-ben a Miksa főherceggel megkötött bytom-béndzini béke az Oszmán Birodalomban azonnali és heves reakciót váltott ki. A kancellár saját elképzeléseinek megfelelően használta ki a rendek által 1595-ben a krími tatárok (és így az Oszmán Birodalom) elleni hadsereg felállítására megszavazott adót, s a stratégiai fontosságú Moldvába ültette be saját jelöltjét, Jeremias Movilát, megbüntetve ezzel az addigi status quót felborító Áron vajdát. Éppen ezért Miksa főherceg megmaradt hívei a szövetségekötés ellen foglaltak állást, s mivel nem kívánták Zamoyskit egy nagy és ütőképes hadsereg élén látni, így mindent megtettek a tervezett tatárok elleni hadjárat megakadályozásáért. „Pártjukhoz” más, a Rzeczpospolita politikai életét meghatározó személyiségek csatlakoztak, akik szintén szemben álltak a kancellár politikájával. Karnkowski primás pedig egy névtelen iratban tiltakozott a Habsburg szövetség terve ellen.

A következő esztendőben a szejm a kancellár sugallatára olyan irreális feltételeket szabott a ligához való csatlakozás feltételeként, amit sem a pápa, sem a prágai udvar nem tudott biztosítani. De a tárgyalások végkifejlete számára már érdektelen volt, hiszen 1595 novemberében a csecsorai békében kiegyezett a moldvai érdekszféra felosztásában a Krími Kánság képviselőivel, megbontva ezzel az erdélyi–havasalföld–moldvai oszmán ellenes szövetséget. Ekkorra már a Habsburg Monarchia és a Rzeczpospolita közötti viszony is újra elmérgesedett a kozákok tevékenysége miatt, ami szintén Zamoyski malmára hajtotta a vizet. Egyrészt ugyanis a lengyelek saját felségjoguk megsértését látták abban, hogy beleegyezésük nélkül a császár a kozákságot fel kívánja fogadni. Másrészt 1595–1596-ban a Nalevajko és Loboda vezetésével fellázadt kozákokat csak egy több hónapig elhúzódó véres harc után sikerült legyőzni a lengyel seregeknek. Előbbi ez idő tájt kapcsolatban állt Miksa főherceggel, ami olyan spekulációkhoz vezetett, mely szerint a „választott király” támogatja a lázadókat.¹¹

Moszkva számára – hasonlóan a Rzeczpospolitához – a krími tatár kánok betörései, valamint a kaukázusi erőviszonyok átalakulása¹² tették volna vonzóvá egy esetleges Habsburg szövetséghez való csatlakozást. A gyengeelméjű Fjodor Ivanovics cár helyett kormányzó Borisz Godunov, hasonlóan Zamoyskihoz, szintén saját politikai elképzeléseit igyekezett megvalósítani ezen belül. Belpolitikai célokra, azaz saját hatalmi pozíciójának megszilárdítására igyekezett felhasználni a kínálókozó lehetőséget. Ezen kívül a kormányzó a Habsburg-házban biztos partnert látott a másik fő ellenséggel, a Lengyel Királysággal szemben. A diplomáciai tárgyalások már 1592–1593 fordulóján megkezdődtek. Nikolaus Warkotsch moszkvai követjárásai azonban csak egyszer, 1595 augusztusában jártak konkrét eredménnyel. Ekkor érkezett meg Prágába a cári követség, ami 24 kocsiból és 52 sze-

---

¹¹ *Nieder Korn* 1993. 470–487. o.; *Nieder Korn* 1996. 81–95. o.; *Tóth* 2000. 53–54. o.; *Várkonyi* 2000. 106–123. o.; *Horn* 2002. 156–157. o.; *Várkonyi* 2003. 51–52. o.

¹² *Nieder Korn* 1993. 451. o.; *Heller* 2000. 173. o.

kérből állt. Az utóbbiak által szállított prém összértéke a kortársak szerint elérte a 800 000 forintot, ám ezek eladása igen nagy gondot okozott.¹³

Emondhatjuk tehát, hogy Reuttenberger javaslatának benyújtása pillanatában komoly esélye volt annak, hogy mind a Rzeczpospolita, mind pedig Moszkva tevőlegesen is részt vesz egy oszmánellenes háborúban. De mint láttuk, mindkét fél számára ez csupán saját bel- és külpolitikai érdekeik eléréséig számított fontosnak.

Összegzésként megállapítható, hogy a Reuttenberger által benyújtott iratban szereplő javaslatokat, bár merésznek és végül is kivitelezhetetlennek, mégsem csokorba szedett, légből kapott ötletek tárházának tekinthetjük. A volt hadfi bizonyította jártasságát, s nem csupán a műszaki és katonai ügyekben, hanem számot adott kiváló helyismeretéről, megfigyelőképességéről és politikai információiról is.

IRODALOM

- Bagi* 1998. *Bagi Zoltán Péter*: Esztergom 1595-ös visszavétele a töröktől. (Kézirat. Szakdolgozat.) 1998.
- Bagi* 2006. *Bagi Zoltán*: Plán t'aženi cisarsko-král'ovského vojska z roku 1595 a plány vojnovného usporidania krajiny. *Vojenská História*, 10. (2006.) 3. sz. 71–90. o.
- Bóka* 1983 *Bóka Éva*: Európa és törökök. *Világtörténet*, 1983. 2. sz. 83–104. o.
- Gebei* 1999. *Gebei Sándor*: A lengyel végek katonaparasztsága a 16–17. században. In: Em-lékkönyv Rác Izván 70. születésnapjára. Szerk.: *Kovács Ágnes*. Debrecen, 1999. 69–82. o.
- Gebei* 2006. *Gebei Sándor*: Hajdú kiváltságolás – kozák kiváltságolás. In: „Frigy és békeség legyen...” A bécsi és zsitvatoroki béke. A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója. VIII. Szerk.: *Papp Klára* és *Jeney-Tóth Erzsébet*. Debrecen, 2006. 153–168. o.
- Gebei* 2007. *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Szeged, 2007.
- HZC 1975. Habsburgs and Zaporozhian Cossacks. The Diary of Erich Lassota von Steblau 1594. Ed. and with an Introd. by *Lubomyr R. Wynar*. Trans. by *Orest Subtelny*. Littleton, 1975.
- Heller* 2000 *Heller, Mihail*: Orosz történelem. I. Az Orosz Birodalom története. Budapest, 2000.
- Horn* 2002. *Horn Ildikó*: Báthory András. Budapest, 2002.
- Ivanics* 1994. *Ivanics Mária*: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994.
- Ivanics* 2004. *Ivanics Mária*: A Nogaj Horda – a nomád birodalomszervezés egyik lehetséges útja. In: Fegyveres nomádok, nomád fegyveresek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia. Szeged, 2002. szeptember 9–10. Szerk.: *Balogh László* és *Keller László*. Szeged, 2004. 151–163. o.

---

¹³ *Niederkom* 1993. 449–457. o.; *Ortelius* 1602. 91v–92r.

- Ivanics* 2005. *Ivanics Mária*: Kozák segédc csapatok Habsburg-szolgálatban (1593–1606). In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére.* Szerk.: *Hausner Gábor.* Budapest, 2005. 291–296. o.
- Sz. Jónás* 1983. *Sz. Jónás Ilona*: François de La Noue „Politikai és katonai értekezései”-ről. *Világtörténet*, 1983. 2. sz. 105–112. o.
- Niederkorn* 1993. *Niederkorn, Jan Paul*: Die europäischen Mächte und der „Lange Turkenkrieg” Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993.
- Niederkorn* 1996. *Niederkorn, Jan Paul*: Die Verhandlungen über den Beitritt Polens zu einer antiosmanischen Liga in den Jahren 1595 bis 1597. In: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCXCV. Prace Historyczne, Zeszyt 121. Studia Austro-Polonica 5.* Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Krakow, 1996. 81–95. o.
- Ortelius* 1602. *Hieronimus Augustinus Ortelius*: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenbürgen von 1395. Nürnberg, 1602. (Reprint: Pytheas Kiadó, 2002.)
- Plokhy* 2001. *Plokhy, Serhii*: The Cossacks and Religion In Early Modern Ukraine. Oxford, 2001.
- Tóth* 2000. *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.
- Varga* 1998 *Varga J. János*: kereskedés és hadviselés a tengeren? (Hága–bécsi terv Konstantinápoly lerombolására 1675–1683). In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére.* Szerk.: *Tusor Péter, Rihmer Zoltán és Thoroczkay Gábor.* Budapest, 1998. 216–222. o.
- R. Várkonyi* 1978. *R. Várkonyi Ágnes*: Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról. Budapest, 1978.
- Várkonyi* 2000. *Várkonyi Gábor*: A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában (Edward Barton angol portai követ jelentései Konstantinápolyból, 1593–1597). *Aetas*, 15. (2000.) 4. sz. 106–123. o.
- Várkonyi* 2003. *Várkonyi Gábor*: Angol békeközvetítés és a lengyel–török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában (1593–1598). *Aetas*, 18. (2003.) 2. sz. 44–61. o.
- Witzenrath* 2007. *Witzenrath, Cristoph*: Cossacks and the Russian Emperie, 1598–1725. Manipulation, Rebellion and Expansion into Siberia. (Routledge studies in the history of Russia and Eastern Europe.) London and New York, 2007.